

ma gdje uopće nije otisnut grčki tekst, nego latiničnim znakovima ono što bi trebao biti grčki tekst. Moram reći da se ni lektor nije previše „oznojio“ prolazeći primljeni tekst. I pisanje bilješki je neuobičajeno: obično se bilješka piše nakon točke, osim ako se bilješka ne odnosi na dotičnu riječ.

Jasno je da mnoge stvari čovjek zaboravi, tako da će zaboraviti i ono što pročita u ovoj knjizi. Ali bilo bi dobro zapamtiti neke Jakovljeve rečenice koje ječe kao „grom“. Evo nekih „dragulja“ ovog spisa: „Svatko neka bude brz da sluša, spor da govori, spor na srdžbu“ (Jak 1,19); „Znati dakle dobro činiti, a ne činiti - grijeh je“ (Jak 4,17). I ako bi išta trebati zapamtiti iz ove poslanice ili iz ove knjige, to je onda Jakovljeva tvrdnja da je „vjera bez djela mrtva“ (Jak 2,17.26).

Sve u svemu, velika pohvala autoru, ali i kritika priređivaču!

Darko Tomašević

FORMACIJA KRŠĆANSKOG IDENTITETA U GRČKO- RIMSKOM SVIJETU

Bengt HOMBERG – Mikael WINNINGE (ur.), *Identity Formation in the New Testament*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2008., 341 str.

Ovaj zbornik izrastao je iz Nordijske konferencije o Novom

zavjetu 2007. na kojoj su referenti i sudionici seminara obrađivali tekstove o kršćanskom identitetu u grčko-rimskom svijetu sa stajališta intertekstualnosti i biblijskih tradicija. U predgovoru urednici kažu da je identitet „šira i složena socijalna zbilja sa spoznajnim, obrednim i moralnim dimenzijama, kristalizirana u socijalnim odnosima i institucijama, a s vremenom se razvija u predvidive i iznenađujuće smjerove“ (str. VII). Knjiga se sastoji od 14 priloga s odabranog područja. Samuel Byrskog sa sveučilišta u Lundu raspravlja o „Kristologiji i identitetu u intertekstualnoj perspektivi: slava Adama u narativnoj substrukтури Poslanice Rimljanima“ (1-18). Per Jarle Bekken, profesor u Oslu, analizira „Kontroverzu o svjedočenju o sebi (*self-testimony*) prema Iv 5,31-40; 8,12-20 i Filonu, *Legum allegoriae III*, 205-208“ (19-42). Judith Lieu, profesorica na Teološkom fakultetu u Cambridgeu, Velika Britanija, predstavlja „Literarne strategije personifikacije“ (61-78). Lauri Thurén, profesor sveučilišta u gradu Jensuu, Finska, obrađuje temu: „Antagonisti – retorski marginalizirani identiteti u Novom zavjetu“ (79-96) oslanjajući se na polemičke dijelove novozavjetnih poslanica u kojima su protivnici ili krivi učitelji stereotipizirani. Thomas Kazen, profesor teološkog fakulteta u Stockholmu, govori o „Sinu Čovječjem i

formiranju identiteta kod prvih kršćana“ (97-122). Raimo Hakola, istraživač na sveučilištu Helsinki, obradio je temu: „Socijalni identitet i stvaranje stereotipa: farizeji kao licemjeri u Mt 23“ (123-129). Hanna Strenström, znanstvena djelatnica Church of Sweden Research Unit u Uppsali, obradila je temu: „Muškarac ili žena? Muškarcu djevci u djelu *Josip i Aseneta* i u Otkrivenju“ (199-222). Hans Leander, doktorand na sveučilištu Göteborg, obradio je temu: „Paruzija kao lijek: postkolonijalna perspektiva o Marku i konstrukcija kršćanskog identiteta“ (223-245). Christina Petterson, doktorandica na Macquarie Universityju u Sydneyu, Australija, obradila je temu: „Kristovo poslanje i lokalne zajednice u Djelima apostolskim“ (247-267). Na primjerima obraćenja Samarije (Dj 8,5-25), zatim primjeru pogana u toku Pavlova prvog misijskog putovanja (Dj 14,8-20) i pobune Demetrija u Efezu (Dj 19,24) upozorava da se teologija razvijala u različitom političkom i socijalnom kontekstu te da bi kršćanski mislioci danas trebali razvijati teologiju za ljude osjetljive na nepravde i izrabljivanje.

Od četrnaest priloga u zborniku pet ih pobliže obrađuje obitelj u NZ i prvoj Crkvi s različitim aspektima. Tobias Hägerland, doktorand na sveučilištu u Göteborgu, govori o temi. „Obredi (eks) komunikacije i identitet: 1 Kor

5 i 4Q266 11; 4Q270 7“ (str. 43-60). Prema 1 Kor 5,1-13 Pavao „nenazočan tijelom ali nazočan duhom“ traži od korinških krštenika izopćenje pripadnika koji incestuozno živi s maćehom, podsjećajući da je žrtvovan Krist naša pasha te zato treba očistiti stari kvasac. Potiče zajednicu da okaje grijeh svojega pripadnika „predavanjem sotoni“, što znači izgovaranjem formule izгона. Među kumranskim spisima pronađena su dva s tekstom izгона iz zajednice. Zbog deset tekstova srodnih s kumranskim egzegeti smatraju da je Pavao oko god. 50. došao u dodir s Kumrancima. U obredu izгона Pavao i Kumranci čuvaju svetost zajednice. Sud Pavla nad javnim grešnikom u Korintu temelji se na proročkom uvidu, ne na sudskom procesu, jer se Pavao identificira kao apostol i prorok sa sudskom vlašću. Izopćenje je sredstvo za čuvanje identiteta zajednice koja je Božji hram. Obred izopćenja podsjeća Korinćane da žive u mesijanskom vremenu, a to se tiče i njihova obiteljskog morala.

Rikard Roitto, doktorand na sveučilištu Linköping u Švedskoj, obradio je temu: „Djelovati kao Kristov vjernik, kao član obitelji ili oboje – kognitivna perspektiva o odnosu između socijalnog identiteta u Kristu i obiteljskih identiteta u Pavlovim i deuteropavlovskim tekstovima?“ (141-161). Svjestan da se preklapaju obiteljski identitet i identitet spolova,

autor istražuje koliko društvene okolnosti dopuštaju muškarcima, ženama, djeci i robovima uključenim u Kristov pokret da tako djeluju ili im priječe. Bilo je to vrijeme kolektivne kulture kada se od pojedinaca očekivalo uklaпанje u kulturne modele. Autor obrađuje Gal 3,28; 1 Kor 7, Flm, Kol 3,18-4,1 i Ef 5,21-6,9. Dok se u strogo Pavlovim poslanicama razlikuje obiteljski identitet od identiteta „u Kristu“, zatim uvažava mješovita vjera supružnika i istinska jednakost u braku, u Kol i Ef obiteljski identiteti su potkategorija identiteta „u Kristu“. U 1 Tim 3,1-13 i Tit 2,1-10 vrline povezane s identitetom „biti u Kristu“ pomiješane su s identitetom obiteljskih odnosa. Autor se služi rezultatima kognitivne lingvistike da objasni kako je došlo do ove promjene kod nadahnutih pisaca. Dok je Pavao razlikovao vjernički identitet od socijalnog, u vrijeme pisanja Kol i Ef te pastoralnih poslanica glave obitelji imale su ključnu ulogu u Crkvi kao snabdjevatelji siromaha i domaćini koji su svoje kuće stavljali na raspolaganje za liturgiju i pouku zajednice. Njihov utjecaj pridonio je da su socijalni odnosi počeli prožimati identitet bivovanja u Kristu. Odgođena paruzija dovela je do identifikacije obiteljskih odnosa s odnosima „u Kristu“.

Halvor Moxnes, profesor sveučilišta u Oslu, obradio je temu: „Tijelo, spol i socijalni prostor:

dileme pri konstruiranju identiteta prvih kršćana“ (163-181). Počinje od 1 Tim 4,7-8 gdje je mladom predstojniku predloženo vježbanje u pobožnosti a sportsko vježbanje može biti korisno, ali ne smije prerasti u idololatriju. Autor se pita što je u prvoj Crkvi značilo biti žena ili muškarac s tjelesnim potrebama, uključen u socijalne odnose običnih slojeva u mediteranskim gradovima. Pavlova metafora o tijelu dio je ondašnjeg uvjerenja da je ljudsko tijelo društvo u malom. Pavlovu zabranu krštenim muškarcima da kao vjernici nastave odlaziti prostitutkama (1 Kor 6,12-20) autor uklapa u apostolovu eshatologiju. Iako su slobodni muškarci kod Grka i Rimljana imali pravo odlaziti prostitutkama, za Pavla je to prijetnja muškarčevu identitetu, jer tjelesnost podsjeća vjernika da mu je identitet određen relacijama. U tom duhu, Isusova izreka da ima osoba koje su „uškopljene“ radi kraljevstva nebeskog (Mt 19,12) najprije je izraz življenja za kraljevstvo Božje i Isusova traženja seksualne čistoće, ne uškopljenja. Nerastavljivost valjanog vjerničkog braka također je znak nastupa kraljevstva. Grci su robove zvali *somata* (tjelesa) jer su ih smatrali vlasništvom posjednika. U takvu društvu tjelesnost slobodnjaka bila je zakonom zaštićena, ali ne i robova. Autor upozorava na opasnost da 1 Pt 2,18-25 bude mani-

puliran „za potporu pokornosti okrutnim vlasnicima robova tako da se očuvaju stare strukture. Međutim, njihove nadležnosti djelomično su otupljene načinom kako su robovi oslovljeni kao subjekti koji mogu sebe oblikovati, makar i ne mogu zaštititi svoja tjelesa od mlaćenja. Nadalje, slika Boga kao budućeg suca otvara budući prostor robovima koji su sada u zatvorenom prostoru pod vlašću okrutnih gospodara. Tijelo, spol i socijalni prostor su konstitutivni elementi u konstituiranju identiteta koji nikada nisu apstraktni ili samo mentalni, nego su uvijek smješteni u određeni kontekst. U takvim specifičnim kontekstima živjeli su prvi kršćani te nastojali integrirati svoju novu vjeru u svoj život“ (181).

Fredrik Ivarsson, doktorand na sveučilištu Göteborg, obradio je temu: „Muškarac treba činiti svoju dužnost: protokoli muškog spolnog ponašanja i 1 Kor 5 – 7“ (183-198). On u uvodu ističe da glavna tema 1 Kor 5 – 7 nije ljudska seksualnost nego uloga muškarca u društvu i vjerničkoj zajednici. Pri tome i sam apostol prihvaća ulogu muškarca i očekuje da ga Korinćani nasljeđuju (4,16). U Pavlovim izričajima o seksualnosti, braku i celibatu treba uzimati u obzir grčko-rimsko učenje o tome, a tu se muškarcu pripisivala uloga dominacije te svladavanja samoga sebe. U 1 Kor 5,1-13 Pavao vjernicima takve so-

cijalne sredine skreće pozornost da razvratnik kalja zajednicu i zato ga trebaju isključiti. U nabranjanju poganskih mana (1 Kor 6,9-11) pretežu grijesi s područja seksualnosti, a Pavao upozorava krštene Korinćane da su „pripadanjem Kristu te članstvom u njegovu duhovnom i moćnom tijelu tjelesa vjernika posvećena i produhovljena. Ako ostanu čisti i pravedni, i njih će uskrisiti Božja moć. Tako je pripadanje Kristu izvor muškosti“ (193). U 1 Kor 7,1-40 novo je što Pavao traži vjernost muža ženi te što u bračnim pravima i dužnostima ženu izjednačuje s mužem. To je moglo izgledati poniženje za korinške muškarce, ali tako je Pavao razumio i protumačio Isusovu odredbu o braku.

Anna Rebecca Solevåg, doktorandica na sveučilištu Oslo, Norveška, obradila je temu: „Perpetua i Felicita – reinterpretacija carstva, obitelji i spola“ (269-284). *Mučeništvo Perpetue i Felicite* je latinski dokument iz oko god. 210. u kojem je prikazano mučenje i umiranje dviju majki u Kartagi, plemkinje Perpetue i njezine ropkinje Felicite, u vrijeme vladanja Septimija Severa (vladao od 192. do 211.). S njima je bio uhićen i njihov vjeroučitelj Satir koji je njih i ostale zatvorenike do kraja uveo u kršćanstvo i krstio. U tom dokumentu Perpetua pripovijeda u prvom licu povijest svojega uhićenja i četiri

viđenja a narator izvješćuje kako je Felicita dva dana prije mučeništva u zatvoru rodila žensko dijete. Teološka poruka zgođe je reinterpretacija rimskog carstva, obitelji i spola. „Ovaj narativni pokušaj formuliranja korisnog i smislenog spomena na događaje progona i pogubljenja završio je reprodukcijom patrijarhalnih društvenih norma unutar kršćanske zajednice. Samo su uloge preoblikovane. Sada nastupa Bog u ulogama cara i oca, a izvanredna junakinja Perpetua prikazana je u ulozi hrabra muškarca. Ovdje *Passio* pokušava ne potkopati neke kategorije nego potkopati značajne kategorije car/carstvo, otac/obitelj i muškosti. Stoga to što je Perpetua postala muško, ne smatram znakom duhovnog napretka. To je zapravo interpretacija onoga što bi rimskom gledanju izgledalo kao gubitak socijalnog položaja i časti te ulaska u pozitivnu transformaciju. Uloga Felicite je da služi kao kulisa Perpetuine transformacije prema istom cilju. Imaju dovoljno sličnosti – obje su mučenice, sumajke i suimenjakinje – da povećavaju razlike u svom trpljenju. Unatoč tim razlikama, primaju istu nagradu – spasenje im je isto. Različitim putovima idu prema istom cilju, a ti putovi su im doznačeni prema njihovu socijalnom položaju, ne prema njihovu spolu“ (283-284).

Bibliografija (287-316) obuhvaća 592 naslova djela i članaka

na engleskom, njemačkom, francuskom i skandinavskim jezicima. Kazala starih izvora (317-332), suvremenih autora (333-338) i pojmova (339-341) olakšavaju brzo korištenje knjigom. Ovaj zbornik je dobar prilog istraživanju socijalnih prilika u kojima su nastajali novozavjetni spisi te pisali crkveni oci. Iako nadahnuti pisci i crkveni predstojnici nisu mogli mijenjati robovlasništvo te nejednakost muškaraca i žena u grčko-rimskom društvu, jesu ublažavali socijalnu nepravdu i nejednakost.

Mato Zovkić

KANDIJA IZ „USKOG POLJA“

Stipan MIŠURA, *Biser Uskoplja. Crtice iz prošlosti župe svetoga Ilije Proroka u Kandiji (1875.-2010.)*, Klub Bugojanaca i prijatelja Grada Bugojna Zagreb, Zagreb – Kandija, 2011., 326 str.

U izdanju „Kluba Bugojanaca i prijatelja Grada Bugojna Zagreb“ pojavila se nedavno jedna vrijedna knjiga, nazvana lijepim pjesničkim imenom *Biser Uskoplja*. Na samom početku ove monografije na prvoj stranici, piše: „Župljanima župe svetoga Ilije Proroka u Kandiji i gdje god bili“. Ove riječi posvete kao i knjigu napisao je kandijski sin, Stipan Mišura, trenutno župnik u Rapcu